

Каб(а)о, купа и паларија

прилог монетарно-нумизматичкој терминологији

СВЕТОЗАР ДУШАНИЋ

Српски језик обилује мноштвом монетарно-нумизматичких термина. Њихова бројност резултат је разних фактора, као што су: политичка збивања, трговина са суседима и утицај народа са којима су Срби долазили у додицај. Ти се термини могу поделити на следеће групе:

- 1) Називи новца
- 2) Особине новца (боја, облик, тврдоћа)
- 3) Тежинске мере за новац и племените метале
- 4) Запреминске мере за новац и племените метале
- 5) Предмети и места у којима се чува новац
- 6) Изреке, мисли, поређења, пословице, анегдоте и веровања везана за новац.

Четвртој категорији монетарно-нумизматичких термина припадају каб(а)о, купа и паларија, који су забележени још у Житију Светога Саве и Светог Симеона, које је написао светогорски монах Доментијан, почетком друге половине тринаестог века.

Каб(а)о

Каб(а)о је дрвени суд, направљен од танких дашчица (дуга), вертикално постављених. Са спољне стране дашчице су утврђене са два дрвена обруча. Висина кабла износи 20 до 30 см. Промер је сличних размера. Са горње стране каб(а)о је отворен, док на доњој страни има округлу подницу. У њу су, при дну, урезане дашчице, да течност из кабла не исцури. Каб(а)о и његови деривати добили су више назива, односно језичких варијаната, као: кабал, каб(а)о, кабл КЂБЛЂ, каблина, каблић, каблица, кабличица, кабо.¹ Различите чињенице, као и његова имена, казују да каб(а)о није увек био исти, нити је имао исту запремину. На основу преписке која је вођена између хумског војводе, Сандаља Хранића (1392—1435) и Дубровачке републике од 1417. до 1422. године,² поводом депоновања Сандаљевих драгоцености у Дубровнику. Ђуро Даничић је установио да су каблови (у Дубровнику, а можда и у његовом залеђу) називани чабровима.³ Та се идентификација (кабла и чабра) не може прихватити за ранији период, поготово не за унутрашњост наше земље.

У фреско натпису — забележеном на првом јужном луку улаза у спољну припрату

призренске катедрале, зване Богородица Љевишка, задужбине краља Милутина, који је писан око 1310. године — јасно се разликују функције та два предмета. По том натпису, чабар је био мера за пиће, а каб(а)о за брашно и со.⁴

У свакодневной употреби каб(а)о је имао различите намене. Служио је као мера за жито, брашно и со. У њега је мужено млеко. У њему је ношена и држана вода за пиће и кување јела. Вредност њиве одређивана је према броју каблова жита, које њива даје приликом жетве. Изгледа да се из малих каблова пило вино. У кабловима су држани и ношени метални новци. Тада су они имали и улогу запреминских мера за новац и племените метале.

Да је каб(а)о био житна мера сведочи и Законик цара Душана (донесен на српским државним саборима 1349. и 1354). У 198. члану тог Законика прописана је обавеза да сваки грађанин тадашње српске државе, који је обрађивао земљу, даје цару, покрај других дажбина, још и каб(а)о жита. Од тога половина да буде чисто жито, а друга „припросто“.⁵

У повељи царице Евдокије, жене византијског цара Манојла II и њеног сина Константина II Палеолога „Драгаша“ (1449—1453), која је написана у Струмици 1391. године и подарена манастиру Хиландару, стоји да село Трнча, односно његови становници (Трнчани) дају манастиру по 4 кабла жита⁶ „на зевгар“.⁷

У Катастиху манастира Девича на Косову забележен је прилог неког Ристе, који је 1764. године „записао кабал пшенице за здравље Ђурђе“.⁸

¹ Речник српскохрватскога књижевног језика, књ. II, Нови Сад — Загреб 1967. 617—618.

² М. Пуцић, *Споменици србски од 1395. до 1423*, Београд 1858, 160; М. Пуцић, *Споменици србски*, књ. II. Београд 1862, 64. и 67.

³ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, дио први, Београд 1863, 516.

⁴ С. Радојчић, *Мајстори старог српског сликарства*, Београд 1955, 19.

⁵ Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, Београд 1960.

⁶ Fr. Mikloschic, *Monumenta serbica*, Viennae 1858, 192.

⁷ Зевгар (мали јарам) је плуг у који су упрегнута код орања два вола, за разлику од запрега са 4 или 6 волова. Са малим јармом мање се земљишта узоре, па су и обавезе поседника земље мање.

⁸ Г. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, св. I, Београд 1932, 267.

У поменутом фреско-натпису из цркве Богородице Љевишке пише да је „господин“ (краљ Милутин) „даровао“ протомајсторима Николи и Астрапи — који су водили бригу о изградњи и живописању његове задужбине — „у свако садање и следеће време година, зими и лети, и у та сва времена“, по 4 кабла брашна. Од тога су два кабла морала да буду пшенично брашно, а два „припросто“.⁹

Каб(а)о као запреминска мера за со, такође се налази забележен у фреско-натпису цркве Богородице Љевишке. По краљевој одлуци протомајстори Никола и Астрапа добијали су по кабал соли свака два месеца.

Као мера за со (каб(а)о се спомиње у Другој и Трећој Дечанској хрисовуљи (1330, 1345). Садржај тих података о соли исти је у обема повељама, јер се и у једној и у другој говори да манастир Светог Пантократора (Дечани) треба да добије сваке године, на Светог Срђа, по 200 „кабала соли“.¹⁰

У повељи, из 1348. коју је цар Душан (1346—1355) даровао својој задужбини манастиру Светих архангела Гаврила и Михаила на реци Бистрици код Призрена, цар је наредио да манастир годишње добија 3 кабла соли.¹¹

У даровници зетског господара Ивана Црнојевића (1465—1490) наведено је да се Цетињском манастиру даје сваке године „10 кабл соли дебелиех“.¹²

Каб(а)о, као суд за мужу употребљаван је у нашим планинским крајевима до Другог светског рата. Због стабилности, широког отвора и незнатне висине био је погодан за мужу ситне стоке, оваца и коза. У новије време његову употребу потисло је посуђе од метала и пластике.

Каб(а)о, као посуда у којој је доношена вода могао се доскора видети у сеоским кућама Босне, једног дела Херцеговине и у Полимљу. У њему је држана вода за пиће и кување јела. Он се налазио у оном делу куће где је било огњиште. Стајао је на омањем постољу. Стопаница (редуша) и чељад из кабла су захватили воду кевчијом (кутљачом), или лончићем. Сада су њихову улогу преузели фабрички производи.

Да је каб(а)о служио за одређивање величине њива, односно доприноса који су оне давале, сачувани су подаци у повељи краља Душана (1330—1346), подареној манастиру Трескавцу код Прилепа. За једну њиву у тој повељи је записано да је од 70 каблова, а за другу да је од 100 каблова.¹³

Није искључено да су неке посуде (због облика називане кабловима) употребљаване у средњовековној Босни за трпезом, да се из њих пије за време свечаног обода. На такав закључак наводи садржај писма, које је Дубровачка република упутила 1422. године хумском војводи Сандаљу Хранићу, када су му послана „два кабла сребрна и два пехара бела“. У том писму наглашено је да Република неће чинити велике сметње због преузимања тих

ствари (које су биле војводино власништво, али су се у Дубровнику налазиле на похрани), јер се сазнало да он иде на пут, у Босну, па ће му они бити много „на потребу“. Ако се прихвати да војводи и његовој пратњи нису били неопходни ни каблови, ни пехари, да у току путовања из њих водом гасе жеђ, онда се мора закључити да су каблови имали исту намену која се додељује пехарима на свечаним гозбама.

Док су каблови употребљавани да се из њих пије, чабови су имали улогу да исказују количину пића. У поменутом фреско-натпису из цркве Богородице Љевишке одређено је да протомајстори Никола и Астрапа добијају месечно, сваки по чабар пића (вероватно вина).

У далекој прошлости каб(а)о је код нас имао и улогу запреминске мере за новац и племените метале. О томе су сачувана два податка. Први је забележио у XIII веку светогорски монах Доментијан, ученик Светог Саве, у својем делу „Животи Светога Саве и Светог Симеона“. Други је податак записан једно столеће доцније, у повељи цара Душана дарованој Хиландару.

Светогорац Доментијан прича када су се састали у Светој Гори Стеван Немања и његов син Сава, они су том приликом обдарили манастир Ватопед безбројним рухом, стадом

⁹ С. Радојчић, *нав. дело*, 19.

Немали значај тог фреско-записа садржи онај део текста који говори да је ктитор (краљ Милутин) „даровао“ протомајсторима Николи и Астрапи „у свако садање и следеће време година, зими и лети, и у сва та времена“ одређену количину намирница (брашна, соли и вина). Исписујући тај текст протомајстори су нагласили да им припада и по завршетку радова краљево даровање. На основу тих речи с правом се може закључити да су оба протомајстора живела у Призрену, или у његовој околини. У противном, било би невероватно да они сваког месеца долазе из даљине (још мање из туђине), да приме намирнице.

¹⁰ П. Ивић и М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1978, 135. и 267.

¹¹ *Гласник друштва србске словесности*, св. XV, Београд 308, 1862.

Огромна разлика између количине соли која је додељена Дечанском манастиру (200 каблова годишње) од оне која је давана, за исто време, манастиру Свети архангели на реци Бистрици код Призрена (три кабла годишње), биће да је настала преписивачевом омашком. Није могуће да Цетињски манастир, задужбина обласног господара Ивана Црнојевића, добија годишње три пута више соли (10 каблова) од манастира моћног цара. Још је мање вероватно да један протомајстор Богородице Љевишке прима за шест месеци исту количину као манастир Светих архангела на Бистрици за 12 месеци.

¹² *Fr. Mikloschić, нав. дело*, 532. Речи „10 кабл соли дебелиех“, дар Ивана Црнојевића Цетињском манастиру, могу да се односе само на врсту кабла, а не на со. У том случају израз „дебелиех“ означавао би велике каблове, за разлику од малих.

¹³ *Гласник друштва срб. словесности*, св. XIII, 370. Београд, 1861.

коња, безбројним мазгама и свачим безбројним. Тада су још приложили дому Свете Богородице Ватопедске „два кабла сухог злата и сребра“.¹⁴

У хрисовуљи цара Душана из 1348, дарованој манастиру Хиландару, стоји да је цар приложио и „кабал злата Великој цркви, помена ради“.¹⁵

Када је нестало владара, који су могли и хтели да обасипају цркве и манастире кабловима сувог злата, престала је и улога кабла као запреминске мере за новац и племените метале.

Купа

Кад је „премудри кир Сава монах“ обновио запустели манастир Светог Симеона на Атосу, за спасење свога „господина оца“ Симеона, он је око манастира подигао утврђење и саградио велику кулу за обезбеђење „светих мужева који живе у њему“. Потом је новоподигнути манастир приложио Светој Богородици Ватопедској. Том приликом сазидао је превисоке палате, насадио многе винограде, приложио пуне метохије, које је испросио у цара, и на њих довео „људе од своје земље и населио их у њима“. Тада је дому Богородице Ватопедске дао 50 купа злата и „вина педесет купа за сваки дан“.¹⁶

У овом случају јасно је да је купа била и запреминска мера за племените метале, а не само за течност. Њену величину сада је немогуће утврдити, јер купа у латинском језику (кура, ае) има више значења, као: бадањ, бачва, буре, врч, каца и чаша. Мора се претпоставити да је купа, у то време, имала велику запремину. Дародавац који подиже куле, гради „превисоке палате“, опасује манастир тврдим зидинама, прилаже многе винограде и даје пуне метохије и на њима насељава људе из своје земље — бесумње је био издашан и у прилагању злата.

Да су постојале различите купе, то се види из пописа блага деспота Ђурђа Бранковића, које је он похранио 1441. године у Дубровнику. Међу скупоченим предметима деспотове имовине спомињу се сребрне, златне и угарске купе. На једном месту у томе попису стоји да је деспотов депозит имао 21 различиту купу.¹⁷ То значи да су и њихове запремине морале бити различите.

Српске народне песме сачувале су успомену на купе. У њима је купа нека врста пехара из кога јунаци пију вино.

Паларија

Необично редак и не мање занимљив је израз „паларија“, који је забележио учени Доментијан.

Чим је млади Растко Немањић дошао у манастир Светог Пантелејмона на Атосу, прича његов биограф Доментијан, млади Немањић је дао „многа благо на уздизање манастира Пантелејмона“.¹⁸ Прешавши у царски манастир Ватопед, где му је „наречено име Сава монах“, он је своје ново братство обдарио „царском паларијом сухог злата без броја“. Није тешко запазити разлику у дарежљивости Светога Саве, коју биограф не крије. Манастиру Пантелејмону (где је пострижен у расу, постао расофор), он даје „многа злата на уздизање манастира Пантелејмона“. У Ватопеду (где је примио монашки постриг, схиму) он братство дарује „царском паларијом сухог злата без броја“.¹⁹ Поступак Светог Саве није случајан. До разлике у дарежљивости морало је доћи, због ранга та два светогорска манастира. Монаси Ватопеда су братија царског манастира. Вероватно је међу њима било и оних који су припадали византијском племству, а можда и двору. Према њима је српски принц-монах морао да има и друкчији однос, који је дошао до изражаја и преко његових поклона.

Где је Доментијан сазнао за термин паларију, да ли на Атосу, или у родном крају, тешко је утврдити. Шта значи реч паларија лакше је установити, него њено порекло објаснити. Она се до данас сачувала у говорном језику Румуна, у значењу шешира, или капе. Користи се у приликама када треба некеме одати поштовање. Тада се рекне: „Жос паларија!“ Скидај шешир! Доле капу! У нашем народу такође постоји сличан израз за скидање капе. У ситуацијама дивљења према неком човеку, или његову делу, често се чује узвик: Доле капу! Скидај капу!

Код имућних и старијих особа у Скопљу та се реч још увек употребљава за ознаку скупочене мушке капе. Сиротиња нема паларију. Кад се некеме одаје признање, најчешће се каже: „Много ти је убава паларија“.²⁰

Наглашавање „царске паларије“ није ништа необично. То значи да је било и других капа, што је природно.

Да је капа у нашем народу служила као запреминска мера за новац, сведоче и српске народне пословице, као што су: „Давао му и ка-

¹⁴ Доментијан, *Животи Светог Саве и Светог Симеона*. Превоо др Лазар Мирковић. Издање Српске књижевне задруге, Београд 1938, 58—59.

¹⁵ Fr. Mikloschić, *нав. дело*, 130.

¹⁶ Доментијан, *нав. дело*, 34—36.

¹⁷ Fr. Mikloschić, *нав. дело*, 408.

¹⁸ Доментијан, *нав. дело*, 34.

¹⁹ Доментијан, *нав. дело*, 36.

²⁰ По саопштењу др Јована Трифуноског, професора Универзитета у Скопљу

пом и шаком, па му не било доста. Давао му и капом и шаком, па му опет мало било."

За време турске управе фес је имао исту улогу, као и паларија. Приликом трговине, кад се нешто продавало или куповало без бројања новца („ђутуре"), тада је фес коришћен као запреминска мера за новац. Као инструменат трговине фес је у Босни задржао своју улогу запреминске мере за новац и после отоманске владавине.²¹

Светогорцу Доментијану припада заслуга да је оставио забележене податке не само о богатству Немањиним, о дарежљивости његовој и његовог сина, већ и о паларији.

²¹ Мој амица Косто, по казивању мог оца, продо је 1904. године своју очевину, земљу у селу Шњеготини, „Карач", за фес дуката. За те дукате купио је кућу у Бања Луци. (Владета Ст. Душанић, село Прибинић, 1984. године).

Seau, Hanap et Palarilla

SVETOZAR DUŠANIĆ

Dans son oeuvre „Les vies de Saint Sava et de Saint Siméon (écrit au début de la deuxième moitié du XIII-e siècle), Domentian, le moine d'Athos, mentionne trois termes numismatiques: SEAU, HANAP, et PALARILLA. C'est à l'aide de ces objets qu'on calculait le volume des métaux précieux.

Mais, après une longue période d'esclavage serbe sous le peuple d'Asie, ces mesures perdaient leur fonction et étaient oubliées; en ce

temps là, il n'y avait plus de souverains grâce auxquels les monastères orthodoxes auraient été comblés de cadeaux chers.

Le mérite du docte moine d'Athos, Domentian, est en ce qu'il a enrichi le lexique serbe. Il a aussi décrit son milieu social, en soulignant une générosité extrême de Saint Sava et de son père, Saint Siméon, l'ancien grand-joupan de Stevan Nemagna.